

Сніжана Шевчук

студентка III курсу історичного факультету

ЖДУ ім. І. Франка

(науковий керівник: к. і. н.,

ст. викладач кафедри історії України ЖДУ ім. І. Франка **Максимов О. В.**)

КОЗАЦЬКО-ПОЛЬСЬКІ СТОСУНКИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVI СТОЛІТТЯ

Існування козацтва як соціального феномену українського народу зустрічається в джерелах ще з XV ст. Проте питання козацько-польських відносин гостро постає вже після Люблінського сейму. Козаки вважали себе вільними людьми, любили свободу, здійснювали постійні турецько-татарські походи, проте, королівська влада не сприймала їх занадто серйозно. Через захист інтересів Речі Посполитої на кордонах, козаки почали відчувати себе рівними у правах з польською шляхтою, яка рішуче заперечувала ці претензії та надії на рівність.

Питанням становлення козацтва, його правового становища, стосунків з іншими державами того часу від самого початку його існування займалися не одне покоління як українських, так і зарубіжних істориків. З вітчизняних істориків велику увагу історії козаків приділяли В. Антонович [1] і М. Грушевський. Зокрема, другий висвітлив початки української козаччини, його піднесення та перші козацькі війни XVI ст. [3]. До дослідження цього питання зверталися і сучасні історики В. Щербак [6], В. Смолій [4] і Т. Чухліб [5].

Метою статті є дослідження козацько-польських стосунків другої половини XVI ст. Правове становище українського козацтва після Люблінської унії 1569 р.

Польська правова система передбачала лише такі соціальні стани: шляхту, міщан, духовенство та селян, а тому такий прошарок суспільства, як козацтво, був йому не відомий і уряд не знав куди їх приписати. Для них козацтво було незвичним соціальним явищем, а після Люблінської унії над ним не було жодної влади. Першим королем, який легітимізував становище козацтва був Стефан Баторій, який дарував козакам права рицарського люду республіки [1, с. 55].

Проте спроби використання козацтва як військової сили для інтересів королівської влади робилися задовго до цього. Ще до підписання унії 1569 р. Зигмунд II Август написав лист, в якому закликав козаків вступати на королівську службу за достойну плату.

За дорученням короля Стефана Баторія у 1570 р. коронний гетьман Єжи Язловецький зібрав перший козацький почет на чолі з барським

шляхтичем Яном Бадовським, який налічував близько трьохсот осіб. Проте, у 1575 р. полк припинив своє існування, а у вересні 1578 р. з козацькими представниками була підписана нова угода за якою на королівську службу вступало 500 козаків, які були під командуванням князя Михайла Вишневецького. Після Лівонської війни (1558–1583 рр.) реєстр значно зріс і налічував близько 2 тис. осіб [6, с. 108].

Цікавим залишається питання козацького землеволодіння. На жаль, в документах свідчень про надання козакам земель урядом Речі Посполитої не збереглося. Лише за конституцією польського сейму 1590 р. можна стверджувати, що козацькі старшини отримували незначні земельні наділи.

Як символ нової державної сили від короля козаки отримали власний прапор. Їх резиденцією було обрано Трахтемирів. За свою службу реєстровці отримували по 15 флоринів на рік. Під час Лівонської війни в козацькій резиденції було побудовано шпиталь для літніх і покалічених військових.

16 вересня 1578 р. було видано, так звану «Постанову про низовців», де було описано всі умови королівської служби. На практиці цей документ визначав статус всього козацького прошарку Речі Посполитої, хоча й стосувався незначної його частини.

Під час війн з Московським царством на боці Стефана Баторія виступали сотні козаків, за це король підтвердив їх вольності та права, звільнив їх від сплати податків. Проте обіцянки достойної платні до кінця не були виконані і козаки так і не почали сприймати Річ Посполиту як свою вітчизну [2, с. 276].

Загострення стосунків козаків з королівською владою розпочалося в 90-х рр. XVI ст. Після того як Османська імперія погрожувала розпочати війну проти Польщі, були введені поголовні податки, а за ці гроші планувалося найняти стотисячне військо. Тоді король повернувся до співпраці з українським козацтвом. Проте війни так і не відбулося, Варшава виплатила Порті значну контрибуцію. Тоді козаки вкотре відчули себе ошуканими королівською владою, а розпуск війська та відмова від виплати грошей стали останньою краплею терпіння козаків.

Тоді у серпні 1591 р. Криштофор Косинський звернувся із закликом до боротьби за справедливість. До осені вже було сформоване сильне козацьке військо з реєстровців та низовиків. Повстанцями було окуповано Чуднів, Білу Церкву, Переяслав, Канів та інші території. А весною загопи К. Косинського контролювали майже всю Брацлавщину та Київщину. Проти повсталих виступив князь Костянтин Острозький, війська якого розбили козаків на початку лютого 1593 р. поблизу містечка П'ятка, що на Східній Волині.

Навесні 1593 р. козаки Косинського знову спробували вийти на волость, у травні вони вступили в Черкаси, де лідера повстанців було підступно вбито. Після цього козацькі виступи пішли на спад, проте козацько-польські суперечності продовжувалися і в наступні десятиліття [2, с. 299].

Таким чином, становище українського козацтва та його стосунки з урядом Речі Посполитої після Люблінської унії склалися з перемінним успіхом. Спочатку козаки склали частину королівського війська, проте під кінець XVI ст. стосунки козаків з польською владою почали загострюватися. Гострі

суперечності викликали козацькі повстання та першу козацьку війну проти Польщі, що понесли за собою численні жертви.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Антонович В. Б. Про козацькі часи на Україні / В. Б. Антонович. – К. : Дніпро, 1991. – 238 с.
2. Горобець В. М. Русь «після Русі». Між короною і булавою. Українські землі від королівства Русі до Війська Запорозького. – Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2016. – 352 с.
3. Грушевський М. Історія України-Руси. Київ : Наукова думка, 1993.
4. Грушевський М. С. Історія України-Руси: в 11 т., 12 кн. / [редкол.: П. С. Сохань (голова) та ін.]. – К. : Наукова думка, 1992. – . – (Пам'ятки іст. думки України). – Т. 4. – 1993. – 544 с.
4. Смолій В. А. Історія українського козацтва. Нариси у двох томах. Том 1. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 839 с.
5. Чухліб Т. В. Козаки та Яничари: Україна у християнсько-мусульманських війнах 1500–1700 років / Т. В. Чухліб. – К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2010. – 456 с.
6. Щербак В. Українське козацтво: формування соціального стану. Друга половина XV – середина XVII ст. / В. Щербак. – К. : ВД «КМ Academia», 2000. – 300 с.